

RİSKİN ETİMOLOJİSİ VE TARİHİ SERANCAMI* ETYMOLOGY OF RISK AND HISTORY OF RISK CONCEPT

Ömer TOZAL

Dr. Arş. Gör., İnönü Üniversitesi
omer.tozal@inonu.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3480-1987

Öz

Risk, en eski insani tecrübelerden biridir. Geçmiş uygarlıklar, gelecekte karşılaşılabileceği tehlikelere karşı önlem almaya çalışmışlardır. Ancak başvurdukları yöntem günümüz toplumundaki karar verme bilincine uygun değildir. Zira onlar, kâhin gibi kimselere danışmışlardır. Başlarına gelen musibetleri tanrının öfkesi olarak yorumlamaları bu durumu teyit etmiştir. Bundan dolayı günümüz insanında karar vermenin temel faktörlerinden biri olan risk, o toplumlar için pek önem arz eden bir kavram olmamıştır. Bu durum risk kelimesinin kadim uygarlıklardaki kullanımının az olmasına sebep olmuştur.

Riskin eski toplumlarda az kullanımına bağlı olarak etimoloji sözlüklerinde risk hakkında detaylı bilgilere ulaşılmamaktadır. Risk kelimesinin etimolojisi hakkındaki bilgilere daha çok bu kavram hakkında yazılan müstakil eserlerde rastlanılmaktadır. Bu çalışmalar çerçevesinde riskin; risicare, cliff, rhiza, riscum, periculum ve rızık kelimeleri gibi İtalyanca, Latince, Arapça başta olmak üzere farklı dil ailelerinden geldiğine yönelik iddialar bulunmaktadır.

Riskin kökeni hakkında ileri sürülen kelimelerin ortak noktası, şans ve talihe dayalı bir tasavvur sunmasıdır. Bundan hareketle risk, bir tehlike olasılığını ifade etse de riskin kadim toplumlarda şansa, talihe dayalı bir tasavvura sahip olduğu söylenebilir. Ancak 13. yüzyıldan itibaren riskin anlam içeriğindeki olasılık kelimesinin tasavvurunda değişiklikler meydana gelmiştir. Bu durum riskteki tasavvurun da değişmesine sebep olmuştur. Sonuç olarak olasılık özellikle sanayileşmeyle birlikte öngörülemez olan risk tahmin edilebilir hale gelmiş ve farklı bir anlam yelpazesine sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Risk, Etimoloji, Olasılık

* Bu makale yazarın 2022 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalında Prof. Dr. Mehmet Birsin danışmanlığında hazırladığı "İslam Hukukunda Risk ve İktisadi Akitlere Etkisi" isimli tezinden üretilmiştir.

Abstract

Risk is one of the oldest human experiences. The societies of the past made an effort to implement protective measures against potential threats. However, the method they used was not suitable for the decision-making consciousness in today's society and they consulted people like the oracle. This is confirmed by their perception of their disasters as God's wrath. Therefore, risk, which is one of the main factors of decision-making in today's people, is not a very important concept for those societies.

Due to this situation, the word "risk" was not frequently used in ancient societies and etymological dictionaries do not provide detailed information about risk. Information about the etymology of the word risk is mostly found in detached works written about risk. Within the framework of these studies, there are claims that risk comes from different language families such as the words "risicare, cliff, rhiza, riscum, periculum and rizk", mainly Italian, Latin and Arabic.

The common point of the words put forward about the origin of risk is that they present a vision of risk based on chance and luck. From this point of view, although risk expresses the possibility of a danger, it can be claimed that risk has a concept based on luck in ancient societies. However, since the 13th century, changes in the concept of probability in the meaning of risk have led to a change in the concept of risk. As a result, with the development of statistic, especially with industrialization, the unpredictable risk has become predictable and has a different meaning spectrum.

Keywords: Risk, etymology, probability.

Giriş

Risk ve risk üstlenmek en temel insani tecrübelerden biridir. Nitekim kadim uygarlıklar geleceğe dair tehlike ve belirsizliklerle mücadele etmek için oldukça farklı yöntemlere başvurmuşlardır. Riske karşı önlem alma bilinci bu açıdan çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Örneğin, Mezopotamya'da M.Ö. 3200 yıllarında insanlar, muhtemel riskleri/tehlikeleri tahmin etmeleri için asipulara¹ başvuruyorlardı. Kendisine başvuru alan asipu, problemin önemli boyutlarını belirliyor, alternatif muhtemel sonuçları artırıyla eksileriyle kilden yapılmış bir tablete kazınmış olarak bildiriyordu. M.Ö. 1950'de Hammurabi kanunları dolaylı olarak risk yönetimini ele almıştır. Bu kanunlar, birçok kanuni düzenlemenin yanında gemi, nakliye borçları, faiz oranları ile birlikte borçların iptaline veya zarar ihtimaline yönelik riskleri içeriyordu. M.S. dördüncü asırda Arnobius² *Paganlara*

¹ Mezopotamya'da kendisine tedavi maksatlı başvuru alan şifacı ve efsunculara *asipu* denir. Detaylı bilgi için bk. Edith K. Ritter, "Magical-Expert (= Aşipu) and Physician (= Asû): Notes on Two Complementary Professions in Babylonian Medicine", *Studies in Honor of Benno Landsberger* 16 (1965), 299-322.

² Arnobius, o zamanlar yeni doğan Hıristiyan kilisesi ile rekabet eden bir pagan kilisesinde önemli bir figürdür. Arnobius, uzun bir süre Hıristiyanlarla alay etmesinin ardından iddia ettiği bir vizyondan sonra önceki inançlarından vazgeçti ve Hıristiyanlığa geçmeye çalıştı. Hıristiyan kilisesinin piskoposu, Arnobius'un güdülerinden ve onun dönüşümünün samimiyetinden şüphelenerek, vaftiz törenini reddetti. Dönüşümünün gerçekliğini göstermek için Arnobius, "Paganlara Karşı" başlıklı sekiz ciltlik bir monograf yazmıştır. Bu çalışmada Arnobius, Hıristiyanlık için, özellikle olasılıksal risk analizinin tarihiyle ilgili olan bir dizi argüman yapmıştır. Arnobius, kişinin ruhunu etkileyen

Karşı adlı eserinde, kişiyi ruhsal olarak etkileyen kararlarla ilişkili riskleri ve belirsizlikleri enine boyuna tartıştıktan sonra, 2X2'lik bir matris³ önermiştir. Ancak onun ilgili eserinde dile getirdiği riskler maddi değil uhrevi risklerdir.⁴

Eski uygarlıkların, mensubu olduğu ideolojik-dini yapıya göre gelecekteki risklere/tehlikelere karşı kâhin, rahip gibi kimselere başvurmaları ve başlarına gelen musibetleri Tanrı'nın öfkesi olarak yorumları onların günümüz toplumlarındaki gibi karar verme şuuruna sahip olmadığını göstermektedir. Bundan dolayı Luhmann karar vermenin temel faktörü olan risk kavramına eski uygarlıkların günümüzdeki anlamıyla ihtiyaç duymadıklarını söylemektedir. Bundan dolayı ona göre risk kelimesinin önem kazanarak Avrupa'da kullanılması orta çağa denk gelmektedir. Bu kavramın orta çağın başlarında kullanımı nadirdir. Luhmann bu duruma bağlı olarak *risk yönetimine*⁵ dair tarihi çalışmalar yapılsa bile riskin etimolojisi ve kavramsal tarihi üzerine kapsamlı çalışmalar yapılamadığına dikkat çeker.⁶

Riskin etimolojisi ve kavramsal tarihi hakkında kapsamlı çalışmalar olmaması aynı veya farklı disiplinler altında ele alınan riskin etimolojisi hakkında birbirleriyle çelişen farklı bilgilerin verilmesine sebep olmaktadır. Örneğin, bir çalışmada risk, İtalyanca kaynaklı bir kelime olarak ifade edilirken başka bir çalışmada Fransızca olarak ifade edilebilmektedir.⁷

Çalışmamızda riskin etimolojisi hakkında dağınık ve birbirinden farklı olan bilgileri tasnife tabi tutmakla birlikte risk kavramının, tarihi süreç içerisinde anlam tasavvuru açısından değişikliğe uğrayıp uğramadığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Riskin Etimolojisi

Luhmann'ın ifade ettiği gibi riskin etimolojisi hakkında yapılan çalışmalar sayısal olarak çok sınırlıdır. Aynı zamanda içerik olarak da kapsamlı değildir. Bu durum etimoloji sözlüklerinde kendini açıkça göstermektedir. Hemen hemen etimoloji sözlüklerinin tamamında risk kelimesine çok az yer verilmiştir. Riskin

kararlarla ilişkili riskleri ve belirsizlikleri derinlemesine tartıştıktan sonra, 2X2'lik bir matris önermiştir. Ona göre "Hristiyanlığı kabul et" veya "pagan olarak kal" olmak üzere iki alternatif vardır. Ayrıca, "Tanrı vardır" veya "Tanrı yoktur" şeklinde iki olasılık merkezli çözümlenmiştir. Tanrı yoksa iki seçenek arasında bir fark yoktur. Ancak Tanrı varsa, Hristiyan olmak pagan olmaktan daha iyidir. Gaier'e göre Amobius'un argümanı, risk ve belirsizlik koşulları altında kararlar almak için yararlı bir buluşsal yöntem olan baskınlık ilkesinin kaydedilen ilk görünümüne işaret etmektedir. Bk. Vincent T. Covello - Jeryl Mumpower, "Risk Analysis and Risk Management: An Historical Perspective", *Risk Analysis* 5/2 (1985), 103, 104; M. Trimpop Rüdiger, *The Psychology of Risk Taking Behavior* (Amsterdam: Nort-Holland, 1994), 1, 2.

³ Sayıların veya değişkenlerin dikdörtgen veya kare biçiminde bir tablo olarak sıralanmasıdır. Bk. Halil Mutuk, "Mathematica ile Matris Cebiri", *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi* 8/1 (ts.), 116.

⁴ Covello - Mumpower, "Risk Analysis and Risk Management", 103, 104; Rüdiger, *Risk Taking Behavior*, 1, 2; Mustafa Günerigök, *Risk Toplumu ve Din -Yeni Bir Sosyolojiye Doğru-* (Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2018), 40; Cevdet Yılmaz, *Risk Kapıyı Kırınca: Kentlerde Yoksulluk, Dayanışma, Güven ve Güvenlik* (İstanbul: Libra, 2010), 25.

⁵ Bir işletmenin taşımak istemediği risklerin en uygun risk yönetim teknikleri ile işletme için olumsuz etkilerini sınırlandırmak ve sadece taşınan risklerin karşılığında kâr etmesini sağlamaktır. Bk. Mehmet Bolak, *Risk ve Yönetimi* (İstanbul: Birsan Yayınevi, 2004), 81.

⁶ Niklas Luhmann, *Risk: A Sociological Theory* (Boca Rotan: Routledge, 2002), 8, 9.

⁷ Online Etymology Dictionary *Online Etymology Dictionary* (30 Aralık 2020), "Risk"; Altan Fahri Gülerci, *Sorumluluk Hukuku Bakımından Bankacılıkta Risk Kavramı* (İstanbul, 2015), 8; Günerigök, *Risk Toplumu ve Din*, 40.

etimolojisine dair kısmen detaylı diyebileceğimiz bilgiler daha çok riskin müstakil olarak ele alındığı eserlerde bulunmaktadır. Ancak bu duruma bağlı olarak riskin etimolojisine dair farklı kelimeler farklı yazarlarca esas alınmıştır. Riskin etimolojisinin, diğer bir önemi, risk tasavvurunda tarihi süreç içerisinde meydana gelen değişikliklerin anlaşılmasını sağlamaktır. Bu açıdan riskin ilişkili olduğu kelimeler, riskin etimolojisiyle birlikte bu değişikliği de ortaya koymaktadır. Bu kelimeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a- Periculum: Periculum kelimesi, Roma hukukunda bir hukuk terimi olarak kullanılmaktadır. Terim olarak davada, davalı/davacının maruz kalabileceği kaybetme riski anlamına gelmektedir. Sözleşmelerde daha fazla sorumluluk üstlenen tarafın kaybetme olasılığını ifade eder. Örneğin, muhtemel bir kazada oluşan kaybı kimin karşılayacağına yönelik sözleşmelere *periculum et fortunam dei* denilmektedir.⁸

b- Cliff/ klippe/ récif: Kayaların dik yüzüne cliff denilmektedir.⁹ Fransızcadaki risque, İspanyolcadaki riesgo ve İtalyancadaki risico, risco, rischio kelimelerinin kökeni bu kelimedir.¹⁰ Buna dayalı olarak risk kelimesinin kök anlamlarından biri tehlikeli kayadır.¹¹

c- Rhiza: Rhize kelimesi Yunancadan gelmektedir. Kayalıkların etrafında bulunan tehlike anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla cliff kelimesine paralellik arz etmektedir.¹²

d- Riscum: Latince riscum kelimesi, Orta çağda Avrupa'da kullanılan bir kelimedir. O dönemde daha çok tanrının hikmeti ve kudreti bağlamında, kader, şans ve kötülük problemi çerçevesinde kullanılmıştır.¹³ Kıta Avrupası'nda riscum kelimesinin kullanımı risk kelimesinden daha öncedir.¹⁴

e- Riscare: Cesaret etmek, cüret etmek anlamlarına gelen riscare, İtalyanca bir kelimedir.¹⁵ Bu anlamlarıyla riscare kelimesi, her ne kadar kahramanlığı çağrışırsa da Tanrı'ya meydan okuma olarak -özellikle şans oyunlarında- tasavvur

⁸ Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law* (Philadelphia: Transactions of the American Philosophical Society, 1980), "Periculum", 627; Luhmann, *Risk: A Sociological Theory*, 10; Gülerci, *Bankacılıkta Risk Kavramı*, 8.

⁹ "Cliff".

¹⁰ The Risk Management Network, Erişim: 01 Ocak 2021, "Etymology of The Term Risk", [https://www.risknet.de/en/knowledge/etymology/#:~:text=The%20modern%20term%20risk%20\(Italian,%22\)%20meaning%20%22root%22](https://www.risknet.de/en/knowledge/etymology/#:~:text=The%20modern%20term%20risk%20(Italian,%22)%20meaning%20%22root%22).

¹¹ William Chambers - James Donald, *Chambers's Etymological Dictionary of The English Language* (Edinburgh: W. & R. Chambers, 1874), "Risk", 439; Walter W. Skeat, *A Concise Etymological Dictionary of The English Language* (Londra: Oxford University Press, 1927), "Risk", 451.

¹² Online Etymology Dictionary, "Risk"; Catherine E. Althaus, "A Disciplinary Perspective on the Epistemological Status of Risk", *Risk Analysis* 25/3 (Haziran 2005), 570; J. François Outreville, *Theory and Practice of Insurance* (Boston, MA: Springer US, 1998), 2.

¹³ Günerigök, *Risk Toplumu ve Din*, 40.

¹⁴ Deborah Lupton, *Risk* (New York: Routledge, 2013), 5.

¹⁵ *Online Etymology Dictionary*, "Risk".

edilmektedir.¹⁶ Bu tasavvuruyla risicare, Bernstein'e göre kaderden çok tercih yapma özgürlüğünü ve tercihi ifade eden bir kelimedir.¹⁷

Risicare kelimesi, Bernstein'in ifade ettiği gibi bir tercihi ifade etse bile merkezi Tanrı olan bir risk tasavvuru sunmaktadır. Zira meydan okuma neticesinde risk üstlenen kimsenin başına musibet gelmesi, Tanrı'ya kaybetmesi anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak riskin meydana gelmesi, insan fiilinden bağımsız olarak kader ve Tanrı merkezli olmaktadır.

f- Rızık: Riskin kökeni olduğu düşünülen kelimelerden biri de Arapçadaki rızık kelimesidir. Araştırmalarımız neticesinde bu görüşün, Kudüs İbrani Üniversitesi'nde görevli olan İsraili tarihçi Benjamin Z. Kedar'a dayandığı görülmektedir. Riskin rızık kelimesinden geldiği kabul edilse de risk, aynı şekilde kader ile bağlantılı bir tasavvura sahip olmaktadır.¹⁸ Çünkü Arapçada rızık kelimesi Allah'ın kullarına verip yedirdiği haram veya helal şeylerin genel ismidir.¹⁹ Geleceğe dair olumsuz bir durum olasılığını ifade eden riskin aksine rızık kelimesi, olumlu bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu görüş, riski ele alan çoğu araştırmacı tarafından kabul görmemiştir.²⁰

Ulrich Beck, risk kavramını, epistemolojik olarak istatistik biliminin temel kavramlarından *average* (ortalama) kelimesi ile ilişkili görmektedir. *Average* ise "denizde kayıp" anlamına gelen Arapça "عوارية" kelimesinden²¹ 13. yüzyılda Avrupa dillerine geçmiştir. Beck, riskin *average* ile olan ilişkisinden hareketle riskin o dönemde *girişimcilik* ve *sigorta* olarak anlaşıldığını söylemektedir.²²

2. Riskin Tarihi Süreç İçerisindeki Serancamı

Çoğu araştırmacı riski, bir yolculuğu tehlikeye atabilecek fırtına vb. mücbir sebepler olarak deniz ticaretiyle ilişkilendirmektedir. Riskin mücbir sebepler olarak değerlendirilmesi, riskin özellikle 16. yüzyıldan önce insan sorumluluğunu ve hatasını dışarıda bırakacak kavramsal bir çerçeveye sahip olmasından kaynaklanmaktadır.²³

¹⁶ *Online Etymology Dictionary*, "Risk"; Richard Sennett, *The Corrosion of Character The Personal Consequences of Work in the New Capitalism* (New York: W. W. Norton & Company, 1998), 81.

¹⁷ Peter L. Bernstein, *Against The Gods The Remarkable Story of Risk* (New York: John Wiley and Sons, Inc., 1998), 8.

¹⁸ Günerigök, *Risk Toplumu ve Din*, 41; Zekai Şenol - Süleyman Serdar Karaca, "Finansal Risklerin Firma Değeri Üzerine Etkisi: Bist Örneği", *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi* 3/1 (02 Şubat 2017), 3; Nurul Syazwani Mohd Noor vd., "Shariah Risk: Its Origin, Definition, and Application in Islamic Finance", *SAGE Open* 8/2 (Nisan 2018), 4; Althaus, "A Disciplinary Perspective on the Epistemological Status of Risk", 570; Imad A. Moosa, *Operational Risk Management* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 1.

¹⁹ Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1983), 110.

²⁰ The Risk Management Network, Erişim: 01 Ocak 2021, "Etymology of The Term Risk", [https://www.risknet.de/en/knowledge/etymology/#:~:text=The%20modern%20term%20risk%20\(Italian,%22\)%20meaning%20%22root%22..](https://www.risknet.de/en/knowledge/etymology/#:~:text=The%20modern%20term%20risk%20(Italian,%22)%20meaning%20%22root%22..)

²¹ Reinhart Pieter Anne Dozy, *Supplement Aux Dictionnaires Arabes* (y. y.: E. J. Brill Leyde, 1881), 2/189.

²² Ulrich Beck - Johannes Willms, *Conversations With Ulrich Beck* (Cambridge: Polity Press in Association with Blackwell, 2004), 109, 110; Günerigök, *Risk Toplumu ve Din*, 41.

²³ Lupton, *Risk*, 5,6; *Online Etymology Dictionary*, "Risk"; Chambers - Donald, *Chambers's Etymological Dictionary of The English Language*, "Risk", 439; Skeat, *Etymological Dictionary*, "Risk", 451; Günerigök, *Risk Toplumu ve Din*, 41.

13. yüzyılda risk, “bilinmeyen sularda yelken açmak” anlamıyla denizcilikle ilgili bir terim olarak İspanyolca ve Portekizceden İngilizceye geçmiştir. 17. yüzyılda ise kıtalararası deniz ticaretinde kullanım bakımında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Günümüze ulaşan yazılı kaynaklara göre yazılı olarak ilk defa İngilizcede 1728 yılında kullanılmıştır. İspanyolca ve Almancaya ise İtalyancadan geçmiştir.²⁴ 16. yüzyılın ortalarında riskin Almancadaki kullanımını yaygınlaştırmıştır.²⁵

Görüldüğü üzere riskin ilişkili olduğu düşünülen kelimelerin hepsi şans ve kaderle ilişkilidir. Bu bakımdan tahmin edilemez, öngörülemez bir kavramsal içeriğe sahiptir. Bernsteine’e göre risk tasavarrunun değişmesi, 1202 yılında Leonardo Fibonacci’nin kaleme aldığı *Liber Abaci*²⁶ isimli eseriyle başlamıştır. Bu meşhur eserde “risicare” ifadesi kullanılarak risk konusu işlenmiş, risklerin tesadüfi olmasına rağmen kişinin riskleri yönetebilme gücüne sahip olduğu iddia edilmiştir.²⁷ Eseri önemli kılan bir başka husus günlük olayları, sayı merkezli okuma imkânını göstermesidir.²⁸ Bu açıdan Fibonacci, öncesinde tamamen kader ve talihle ilişkili görülen riske, yeni ve farklı bir boyut kazandırmıştır. Bernstein, bu eseri, riskin hesaplanabilir olmasının ve ehlileştirilmesinin ilk adımı olarak görmüştür. Ancak ona göre bu ilk adım, toplum, sayılar ile risk arasında ilişki kurmaya henüz hazır olmadığı için yaygınlaşmamıştır.²⁹

Bu eserini *Liber Abaci*, Arap cebir âlimlerinden öğrendiği Hint-Arap sayı sistemini esas alarak yazmıştır. Bundan dolayı çağdaş risk anlayışının kökleri, Hint-Arap sayı sisteminin batı toplumlarına geçmesine dayandırılmaktadır. Hint-Arap sayı sisteminin batıya geçmesiyle birlikte istatistik ve olasılık bilimi, gelişmeye başlamıştır. Rönesans’ın tam olarak kendini gösterdiği 1664 yılında, matematik ve kumar sevgisiyle malum bir Fransız soylusu, ünlü Fransız matematikçi arkadaşı Blaise Pascal’dan 15. yüzyılda çıkmış bir bilmeceyi çözmesini ister. Bilmecce, bir şans oyunu yarıda bırakıldığında ortaya konan paranın nasıl pay edileceği ile ilgilidir. Pascal bu bilmecenin çözümü için diğer bir matematikçi arkadaşı Pierre de Fermat’tan yardım talep etmiştir. İkisinin bu bilmeceye sundukları cevap risk teriminin dayandığı olasılık teorisinin ilerlemesine, gelişmesine yol açmıştır. Bernstein’e göre insanoğlu bu çözümle, tarihte ilk defa sayıların yardımıyla karar verebilecek ve geleceği öngörebilecek bir ortama adım atmıştır.³⁰

18. yüzyıla gelindiğinde olasılık ilmi, kumarbazların oyunu olmaktan çıkmış, bilgiyi uygulama ve yorumlamanın önemli bir aracı haline gelmiştir. Böylece nicel risk yönetimi yöntemleri ve risk merkezli finans araçları ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin, 1725 yılında İngiliz hükümeti, matematikçilerin ortalama ömür grafiklerine

²⁴ Lupton, *Risk*, 5,6; Online Etymology Dictionary, “Risk”; Chambers - Donald, *Chambers’s Etymological Dictionary of The English Language*, “Risk”, 439; Skeat, *Etymological Dictionary*, “Risk”, 451; Günerigök, *Risk Toplumu ve Din*, 41; Beck - Willms, *Conversations With Ulrich Beck*, 109.

²⁵ Lupton, *Risk*, 5; Yılmaz, *Risk Kapıyı Kırınca*, 27.

²⁶ *Abaküs Kitabı*: Eser 15 bölümden oluşmaktadır. Eserin müellifi Fibonacci Cezayir’in bir kenti olan Bicye’deyken oradaki Arap matematikçilerden Hint-Arap sayı sistemini öğrenmeye başlar. Eserini de bu sistemi esas alarak kaleme almıştır. Bernstein, *Story of Risk*, XXIII-XXIV.

²⁷ Sennett, *The Corrosion of Character*, 81.

²⁸ Bernstein, *Story of Risk*, XXV.

²⁹ Bernstein, *Story of Risk*, XXVIII.

³⁰ Bernstein, *Story of Risk*, 3.

dayanarak, günümüzde aktif olarak kullanılan hayat sigortasının temelini oluşturan hayat boyu yıllık sözleşmeleri satmış ve kendini bu yolla finanse etmiştir.³¹

Batılı araştırmacılara göre riskin, kader merkezli tasavvurunun ilk değişimleri Rönesans'a dayanır. Rönesans ile birlikte insan, sınırlarından kurtulmuş, dünyanın büyük bir kısmını keşfederek dünyayı sömürmeye başlamıştır. Avrupa zenginleşmiş ve yeni finans ürünleri ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak geleceğe dair yaklaşımlar ve bilim dinamik hale gelmiştir. Lupton'a göre sanayileşmeyle birlikte Avrupa devletleri, nüfuslarını verimli bir şekilde kullanmaya, sanayileşme ve kitlesel kentleşmenin yol açtığı değişimlerle mücadele etmeye çalışmıştır. Bu noktada istatistik ve olasılık bilimleri, mevcut değişkenleri ve sapmaları hesaplayarak belirlemenin bir yöntemi olmaya başlamıştır. Bundan dolayı o dönemde belirsizlikler ve düzensizlikler, sayılar yardımıyla somutlaştırılarak ve rasyonelleştirilerek kontrol edilebileceği inancı gelişmiştir. Bu durum, riskin de bilimselleştirilerek tahmin edilebilir, ölçülebilir, yönetilebilir olmasına ve buna bağlı olarak kavramsal yapısının dönüşmesine yol açmıştır.³² Öyle ki risk, tehlikenin ölçü birimi olarak görülmeye başlamıştır.³³

Modern döneme gelindiğinde risk terimi, dünyaya, onun belirsizliklerine ve sürekliliğine yeni bir bakış açısını temsil eder olmuştur. Batılı araştırmacılara göre bu bakış açısı şansa bağlı öngörülemeyen neticelerin Tanrı'nın iradesinin bir akıbeti değil insanın fiillerinin bir sonucu olabileceğini savunmaktadır.³⁴ Bernstein'in riskle ilgili eserine *Against The Gods The Remarkable Story of Risk* (Tanrılara Karşı Riskin Olağanüstü Tarihi) ismini koyması bu bakış açısının bir tezahürüdür.

Risk, modern dönemde bir olayın olasılıklarının bilinebildiği şartlara dayanmaktadır. Lupton'a göre bu olasılıklar bilinemediğinde veya öngörülemez hale geldiğinde alternatif bir terim olarak belirsizlik terimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum ayrıca, risk tasavvurunda meydana gelen değişikliğe delalet etmektedir.³⁵

Risk, günümüzde hukuk, tıp, matematik, psikoloji, iktisat gibi birbirinden farklı birçok disiplin tarafından ele alınmıştır. Luhmann gibi sosyologlara göre riskin bu durumu, onun, bir talih meselesi olmadığını; ispatlanabilir sosyal etkenlerin kontrol ettiği bir tercih süreci olduğunu göstermektedir.³⁶

Günümüzde risk teriminin anlam yapısı, bağlı olduğu disipline göre farklılaşmaktadır. Örneğin, matematik ve mantıkta risk hesaplanabilir bir problemdir. İktisatta "bir kararın olası sonuçlarının tamamen numaralandırılabilirdiği durumlardır"³⁷ şeklinde tanımlanan risk, tercih sürecinin bir kısmını oluşturan bir

³¹ Bernstein, *Story of Risk*, 4.

³² Bernstein, *Story of Risk*, 3; Lupton, *Risk*, 6, 7; Bryan S. Turner, *Orientalism, Postmodernism and Globalism* (New York: Routledge, 2003), 167.

³³ R. W. Kates - J. X. Kasperson, "Comparative Risk Analysis of Technological Hazards (a Review)", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 80/22 (1983), 7029.

³⁴ Lupton, *Risk*, 7; Turner, *Orientalism, Postmodernism and Globalism*, 167; Beck - Willms, *Conversations With Ulrich Beck*, 109.

³⁵ Lupton, *Risk*, 8.

³⁶ Luhmann, *Risk: A Sociological Theory*, 4.

³⁷ Anil Markandya vd., *Dictionary of Environmental Economics* (London: Earthscan Publications, 2001), 163.

faktör olarak dile getirilmektedir. Ekonomide ise istatistik biliminin aracılığıyla kontrol edilmeye çalışılan bir olgudur.³⁸

Ulrick Beck'in *risk toplumu* ifadesiyle birlikte risk, sosyoloji biliminin de bir terimi olmuştur. Ona göre risk, çevre kirliliğinin sebep olacağı tehlikeler gibi sonuçları itibariyle toplumun tamamı için yıkıcı akibeti bulunan potansiyel unsurlardır. Bu unsurlar açısından risk, gelecek hakkında bir tasavvur içerir. Henüz gerçekleşmemiş olsa bile gelecek hakkında bir tahribatı ön görür. Riskin gelecek hakkındaki bu tasavvuru Beck'e göre tahmin edilemez değil, öngörülebilirdir. Hatta beklemede olan bir gerçekliktir. Riskin bilinebilir olması ve sonuçlarının oldukça tahrip edici olması riske karşı bizi önlem almaya sevk etmektedir. Bu bakımdan Beck'e göre risk, mevcut olmayan bir şeyin, kurgulanarak şu an yapılan eylemlerin *nedenidir*.³⁹ Diğer bir sosyolog Frank Furedi ise riski; "belirli bir tehlikeyle bağlantılı olarak hasar, yaralanma, hastalanma, ölüm ve başka olumsuzlukların meydana gelme olasılığıdır" şeklinde tarif etmiştir. Onun tarifindeki olumsuzluklar sadece toplumu değil fertleri de etkileyebilecek şekildedir.⁴⁰

Riskin, bağlı olduğu bilim dalına göre farklı tanımları bulunsa bile bu tanımların ortak bir yönü bulunmaktadır. Öncelikle bu tanımlardan her biri olasılık ile gerçeklik ayırımına dayanır. Zaten kesin olarak gerçekleşeceği bilinen bir şey, risk olarak düşünülemez.⁴¹ Risk tanımlarının neredeyse hepsi riski olumsuz bir anlamda ele almıştır. Bu açıdan risk için istenmeyen bir olay denilebilir. Bu iki unsuru dikkate alarak Stanford Felsefe Ansiklopedisi, riskin gündelik kullanımlarını ve kendinden önceki risk tanımlamalarını beş maddeyle şu şekilde toplamıştır:⁴²

1- Gerçekleşebilecek veya gerçekleşmeyebilecek istenmeyen olaydır.

Örnek: "Akciğer kanseri sigara içenleri etkileyen en önemli risktir."

2-Gerçekleşebilecek veya gerçekleşmeyecek istenmeyen olayın nedenidir.

Örnek: "Sigara içmek, gelişmiş toplumlardaki en önemli sağlık riskidir."

Sigaranın risk olmasından maksat sigaranın neden olduğu risklerdir.

3-Gerçekleşebilecek veya gerçekleşmeyecek istenmeyen olayın olasılığıdır.

Örnek: "Sigara içenlerin, sigarayla ilişkili hastalıklar tarafından yaşamının kısalma riski yüzde ellidir."

4-Gerçekleşebilecek veya gerçekleşmeyebilecek istenmeyen olayın istatistiksel beklenen değeridir.

Muhtemel olumsuz olayın *beklenen değeri*, onun olasılığı ile etki ölçüsünün istatistiksel sonucudur. Bu yöntem, daha çok büyük felaketlerin etkisiyle ölenler için kullanılır. Bu etki ölçüsüyle birlikte potansiyel kazaların ilişkili olduğu risk, beklenen istatistiksel kayıp sayısına denktir. 17. yüzyıldan itibaren beklenti değerleri istatistik

³⁸ Tıpta öngörülebilin nesnel gerçekliktir. Psikolojide davranışsal ve bilişsel bir fenomendir. Luhmann, *Risk: A Sociological Theory*, 1; Lupton, *Risk*, 20, 21.

³⁹ Ulrich Beck, *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*, çev. Kâzım Özdoğan - Bülent Doğan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2011), 44-46, 75.

⁴⁰ Frank Furedi, *Korku Kültürü Risk Almanın Sebepleri*, çev. Barış Yıldırım (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 45.

⁴¹ Furedi, *Korku Kültürü*, 46.

⁴² Sven Ove Hansson, "Risk", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2018 Edition)*, ed. Edward N. Zalta (Amerika: Stanford University, 2018).

biliminin yardımıyla hesaplanırsa dahi bu anlamda riskin kullanımı nispeten yenidir. Beklenti değeri, Amerika'da Nükleer Düzenleme Komisyonu'nun hazırladığı Reactor Safety Study-WASH-1400 isimli raporda risk analizine dâhil edilmiştir. Bugün birçok disiplinde risk kelimesinin standart teknik anlamı budur. Bazı risk analistleri tarafından risk kavramının tek doğru kullanımı olarak kabul edilir.⁴³ Riskin bu kullanımının örneği şudur: Bir depremde ölenlerin sayısı ile deprem olasılığının çarpımı istatistiksel beklenen değeri verir. Bu değer ise risktir.⁴⁴

5- Bilinen olasılıkların altında alınan karardır. Riskin bu anlamı ile risk - tahmin edilemeyen, ön görülemeyen- belirsizlikten ayrılmaktadır.⁴⁵

Sonuç

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde riskin eski toplumlarda istenmeyen bir durumun gerçekleşme olasılığını ifade ettiğini, tedadüfiliği içeren, kader merkezli bir tasavvura sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum kavramın içerisindeki olasılık unsurunun 13. yüzyıldan itibaren değişmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. İstatistik ve olasılık biliminin gelişmesiyle riskte mevcut olan olasılıklar tesadüfilikten uzaklaşmaya başlamıştır. Başta Bernstein olmak üzere birçok batılı düşünür, bu durumu kadere meydan okuma olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler eleştiriye açık olmakla birlikte risk teriminin içerisinde bulunan olasılık tasavvurunun değişmesi sebebiyle riskin kavramsal olarak yeni anlamlar kazandığı yadsınamaz bir gerçektir.

Kaynakça

- Althaus, Catherine E. "A Disciplinary Perspective on the Epistemological Status of Risk". *Risk Analysis* 25/3 (Haziran 2005), 567-588. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2005.00625.x>
- Beck, Ulrich. *Risk Toplumu Başka Bir Modenliğe Doğru*. çev. Kâzım Özdoğan - Bülent Doğan. İstanbul: İthaki Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Beck, Ulrich - Willms, Johannes. *Conversations With Ulrich Beck*. Cambridge: Polity Press in Association with Blackwell, 2004.
- Berger, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: Transactions of the American Philosophical Society, Repr. d. Ausg. von 1953., 1980.
- Bernstein, Peter L. *Against The Gods The Remarkable Story of Risk*. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1998.
- Bolak, Mehmet. *Risk ve Yönetimi*. İstanbul: Birsen Yayınevi, 2004.
- Chambers, William - Donald, James. *Chambers's Etymological Dictionary of The English Language*. Edinburgh: W. & R. Chambers, 1874.
- Covello, Vincent T. - Mumpower, Jeryl. "Risk Analysis and Risk Management: An Historical Perspective". *Risk Analysis* 5/2 (1985), 103-120. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1985.tb00159.x>
- Cürçânî, Ali b. Muhammed el-. *et-Ta'rîfât*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1983.
- Çipil, Mahir. *Sigortacılık ve Risk Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 3. Basım, 2019.
- Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Supplement Aux Dictionnaires Arabes*. y. y.: E. J. Brill Leyde, 1881.
- Furedi, Frank. *Korku Kültürü Risk Almanın Sebepleri*. çev. Barış Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2014.

⁴³ Hansson, "Risk".

⁴⁴ Mahir Çipil, *Sigortacılık ve Risk Yönetimi* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019), 23.

⁴⁵ Çipil, *Sigortacılık ve Risk Yönetimi*, 23.

- Gülerci, Altan Fahri. *Sorumluluk Hukuku Bakımından Bankacılıkta Risk Kavramı*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, 2015.
- Günerigök, Mustafa. *Risk Toplumu ve Din -Yeni Bir Sosyolojiye Doğru-*. Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Hansson, Sven Ove. "Risk". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2018 Edition)*. ed. Edward N. Zalta. Amerika: Stanford University, 2018. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/risk/>
- Kates, R. W. - Kaspersen, J. X. "Comparative Risk Analysis of Technological Hazards (a Review)." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 80/22 (1983), 7027-7038. <https://doi.org/10.1073/pnas.80.22.7027>
- Luhmann, Niklas. *Risk: A Sociological Theory*. Boca Rotan: Routledge, 2002.
- Lupton, Deborah. *Risk*. New York: Routledge, 2. Basım, 2013.
- Markandya, Anil vd. *Dictionary of Environmental Economics*. London: Earthscan Publications, 2001.
- Mohd Noor, Nurul Syazwani vd. "Shariah Risk: Its Origin, Definition, and Application in Islamic Finance". *SAGE Open* 8/2 (Nisan 2018), 1-12. <https://doi.org/10.1177/2158244018770237>
- Moosa, Imad A. *Operational Risk Management*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Mutuk, Halil. "Mathematica ile Matris Cebiri". *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi* 8/1 (ts.).
- Outreville, J. François. *Theory and Practice of Insurance*. Boston, MA: Springer US, 1998. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-6187-3_1
- Ritter, Edith K. "Magical-Expert (= Aşipu) and Physician (= Asû): Notes on Two Complementary Professions in Babylonian Medicine". *Studies in Honor of Benno Landsberger* 16 (1965), 299-322.
- Rüdiger, M. Trimpop. *The Psychology of Risk Taking Behavior*. Amsterdam: Nort-Holland, 1994.
- Sennett, Richard. *The Corrosion of Character The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. New York: W. W. Norton & Company, 1998.
- Skeat, Walter W. *A Concise Etymological Dictionary of The English Language*. Londra: Oxford University Press, 1927.
- Şenol, Zekai - Karaca, Süleyman Serdar. "Finansal Risklerin Firma Değeri Üzerine Etkisi: Bist Örneği". *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi* 3/1 (02 Şubat 2017), 1-18.
- Turner, Bryan S. *Orientalism, Postmodernism and Globalism*. New York: Routledge, 2003.
- Yılmaz, Cevdet. *Risk Kapıyı Kırınca: Kentlerde Yoksulluk, Dayanışma, Güven ve Güvenlik*. İstanbul: Libra, 1. Basım, 2010.
- Online Etymology Dictionary. 30 Aralık 2020. <https://www.etymonline.com/search?q=risk>